

VAIVIANNEVAN POLTTOTURVESUON VAIHEISTA

OBSERVATIONS FROM AN OLD SOD PEAT CUT-AWAY AREA, VAIVIANNEVA

Hämeenkyrön kunnassa sijaitsevilla Vaiviannevalla tuotettiin polttoturvetta vuosina 1919—54. Suomessa tämä oli ensimmäisiä alan yrityksiä ja yksi niitä harvoja, joiden toiminta jatkui pitkään merkittävässä laajuudessa.

Turpeen nosto jätti jälkeensä pahasti myllerretyn suon, lähes neliökilometrin veden täyttämää lätäköitä ja lampareita, ns. p o n n e j a¹⁾. Tämän joutomaaksi jääneen alueen mahdollinen hyödyntäminen on nähty esimerkkinä valtakunnallistakin kanta-vuutta omaavasta ongelmasta. Tuleehan samantapaisia alueita polttoturpeen noston laajetessa pian syntymään eri puolille maata.

Tämän kirjoitelman lähtökohtana ovat Kyröskosken Metsästysyhdistyksen piirissä käydyt keskustelut. Yhdistys hallitsee Vaiviannevan metsästysoikeutta ja monet sen jäsenet samoinkuin useat muut paikkakunnan asianharrastajat, ovat vuosikymmeniä seuranneet ponnialueen kehitystä. On herännyt halu etsiä keinoja, joilla pysäytettäisiin helposti havaittavissa ollut taantuva kehitys ja, jos mahdollista, palautettaisiin alueen kasvi- ja eläinkunta siihen rikkautteen, joka on säilynyt vanhemman polven muistissa.

Useat yhdistyksen seniorijäsenet ovat kirjoittajalle antaneet arvokkaita Vaiviannevaa koskevia tietoja, mistä kiitän. Erikoisesti mainitsen ylimestari P a a v o J o k i l u o m a n, joka ehti olla turvetyömaalla työnjohtajana ja on myöhemmin asunut suon laidalla ja seurannut kehitystä mm. Vuorenmaan tilan omistajana.

Vaiviannevan vaiheista

Vaivianneva on noin 200 hehtaarin laajuinen suoalue, joka muutaman alavan saarekkeen katkaisemana leviää Hämeenkyrön kunnan pohjoisosassa Pohjankankaan²⁾ eteläpuolelle. Polttoturpeen noston jälkeensä jättämien ponnien likimääräinen pinta-ala on:

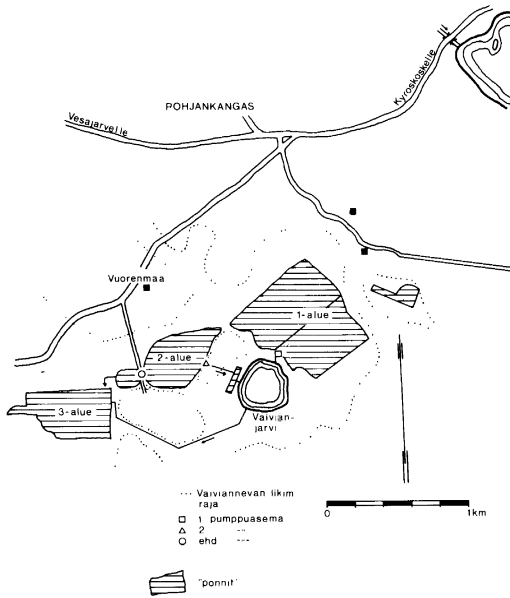
Ykkösalue	noin 49 hehtaaria
Kakkosalue	» 16 »
Kolmosalue	» 15 »
Pari pienempää aluetta	» 4 »
Yhteensä	noin 84 hehtaaria
Vaivianjärvi	» 10 »

Moni on olettanut, että Vaivianneva olisi umpeenkasvanut järvi ja laskujoeton Vaivianjärvi sen viimeinen jäännös. Näin ei kuitenkaan ole asian laita, vaan Vaivianneva, kuten useimmat suomme, on syntynyt metsämaan asteittaisen soistumisen kautta. Tämän todistuksena ovat kannot ja lieko-puut, joita Vaiviannevallakin kaikkialla on ja eniten juuri pohjamaata vastassa.

¹⁾Hämeenkyrön kansankielessä on polttoturvesuon kaivannoille ja jälkeenjääneille lätäköille ponna-nimitys täysin vakiintunut. Onkohan parempaa nimitystä ammattikielen tarjona?

²⁾Kartoilla usein esiintyvän Hämeenkanan asemesta käytän tässä paikkakuntalaisille tuttua nimeä Pohjankangas.

The paper deals with the development and properties of a former sod peat production (1919—54) site, Vaivianneva, in south-western Finland and also discusses the observed impoverishment of flora and fauna, especially the decrease in the populations of water fowl, since the end of peat production activities in 1954. Possible explanations for these changes and a programme to improve the nature of the area are also presented.

Kuva 1. Vaivionnevan turpeennostoalueen kartta.

Fig. 1. Map showing the peat-cut-away area at Vaivionneva.

Pohjankankaan laidassa olevat monilukuiset lähteet ovat varmaan olleet keskeisesti vaikuttamassa Vaivionnevan syntyyn ja kehitykseen. Lähdevesi on happi- ja ravinne-rikasta ja sen vuoksi kasvillisuus on rehevää ja monilajista lähteiden vaikutuspiirissä. Täten selittynee, että niinkin suuri suo kuin Vaivionneva on säilynyt sanottavasti rahkoittumatta. Luonnontilaisena tämä suolakeus lienee keväin, syksyin ja sadekausinkin ollut niin vetistä, etteivät rahkasammalet ole kertakaikkiaan viihtyneet.

Pohjamaa näyttää Vaivionnevilla kauttaaltaan olevan hiesusvea. Lähdevedet tulevat esille siinä, missä Pohjankankaan sora- ja hiekkamassat levittäytyvät tämän vettä läpäisemättömän kerroksen päälle.

Tämän kirjoittajalla on oma muistonsa Vaivionnevesta niin varhaiselta ajalta kuin kesältä 1916. Olin silloin mukana retkellä, joka tehtiin nevan eteläpuolella olevaan Jokiniemen taloon. Vanhasta kangasmaantiestä erkanevaa kärrytietä oli ajettu Pohjankankaan reunaan, mistä jalkapatikka alkoi. Muistan elävästi, miten polku oikaisi Vaivionnevan lahdekkeen yli ja miten jännittävää oli pitkospuilla kulku. Melkein rannattomalta näyttävä Vaivionneva, jonka keskellä järvi välkehti, teki mahtavan vaikutuksen. Sekin on jäänyt mieleen, ettei suo ollut aivan aukea ja puuton, vaan harvaksen koivuja kasvava.

Vartuttuani poikkesin silloin tällöin Vaivionnevilla. Osaran tilalla, johon varsinaisen Vaivionnevan pääosa kuului vuoteen 1917 saakka, oli lähistöllä edelleen metsää ja seutu oli erinomaista riistamaata. Oli mielenkiintoista käydä seuraamassa polttoturpeen valmistusta, joka oli päässyt hyvään vauhtiin.

Vaivionnevan luonne oli nyt muuttumassa. Luonnontilainen suotyyppi ei kuitenkaan väistynyt yhdellä kertaa, vaan noston laajentuessa asteittain. Metsänhoitajan tutkinnon pohjalta ymmärsin jo jotakin soista, enkä luule nyt tekeväni suurta virhettä sanoessani, että luonnontilainen Vaivionneva pääosaltaan oli ruohoista saranevaa tai jotakin sen lähellä olevaa suotyyppiä. Alavia saarekkeita vastassa oli nevakorpea, ruohoista sarakorpea tai lehtokorpea. Turve oli pintaan asti hyvin mutautunutta saraturvetta.

Tällaiset suothan ovat lihavimpia ja kuivatuskohteina parhaita, oli kysymyksessä maanviljely tai metsän kasvat. Isäni suunnittelikin Vaivionnevan viljelykseen ottamista, mitä varten valtaojia oli kaivettu jo v. 1908 maanviljelysinsinööri Hjalmar Schröderuksen suunnitelman mukaan. Tästä aikeesta ei sitten tullut mitään ja olosuhteiden muututtua Vaivionnevan pääosa myytiin v. 1917 Kyröskosken tehdasyhtiölle (nykyiselle KYRO OY:lle) polttoturpeen nostoa varten.

Vaivionneva polttoturvesuona

Vaivionnevan pitkälle mutautunut saraturve oli erinomaista polttoturpeen raaka-ainetta, eritoten käytettäessä niihin aikoihin vallalla ollutta palaturvemenetelmää. Turvetta oli laajalti 2—3 metrin vahvuudelta, monin paikoin syvempänäkin kerroksena. Todelliseksi löydöksi teki Vaivionnevan sen sijainti vain 4—5 kilometrin päässä turpeen kulutuspaikasta.

Polttoturpeen valmistus tapahtui siten, että koneet (ruotsalaista Anrep-Svedala valmistetta) liikkuivat kaivannon syrjää pitkin, jolloin toisella puolella aukeni kuivatuskenttä ja toiselle jäivät loppuun kaivettut ponnit. Työn edetessä kuivatuskenttä pieneni ja ponnialue laajeni. Valmis polttoturpe kerättiin kenttäradan junilla suon itäpäässä olevaan varastoon, mistä köysiradan kuopat veivät tavaransa suoraan tehtaan pannuhuoneeseen.

Syitä tuotannon lopettamiseen v. 1954 oli useita. Konekanta oli vanhanmallinen ja loppuun kulunut, ihmistyön osuus suuri.

Uudet menetelmät tekivät kyllä tuloaan, mutta niihin siirtyminen olisi vaatinut huomattavia investointeja, joihin nähden jäljellä olevat turvevarat katsottiin riittämättömiksi. Tuontipolttoaineet olivat ylivoimaisen edullisia.

Polttoturpeen valmistuksen edellyttämä syvä peruskuivatus aiheutti Vaiviannevalla huolta, sillä kelvollinen lasku olisi vaatinut hyvin suuritöisen maaleikkauksen. Vaivianjärven lounaiskulmasta kaivettu kookas laskuoja ei ollut riittävä eikä toiminut kunnolla, kun maaperä oli juoksusavea. Näin päädyttiin sähkövoimalla tapahtuvaan pumppaamiseen Vaivianjärveen, ensinnä ykkösalueelta ja myöhemmin kakkosalueelta.

Nostoalueen vedenpintaa voitiin täten säädellä halutulla tavalla. Keväällä pidettiin pumput käynnissä parisen viikkoa, jolloin veden pinta aleni niin, että nosto saattoi alkaa. Noston kestäessä pyrittiin ponnit pitämään mahdollisimman vedettöminä, mitä varten pumput olivat käynnissä tarpeen mukaan. Noston päättyessä heinä-elokuun vaihteessa pumppaus lopetettiin. Ponnien kerrotaan sen jälkeen täyttyneen yllättävän nopeasti.

Polttoturpeen noston kokonaan loputtua pumppuasemat purettiin ja ponnit jäivät omilleen. Vaivianjärvestä lähtevän laskuojan pohjakorkeus on siitä lähtien määrännyt vedenpinnan ylätasoa ykkösalueella. Kakkosalueen vesi on ohjattu lännessä olevalle kolmosalueelle. Ykkös- ja kakkosalueet ovat muodostuneet miltei järviä muistuttavaksi lammikkoryhmiksi, joita vain nostotyössä jääneet turveseinämät ja kenttäradan pohjat ovat jossakin määrin katkoneet. Kolmosalueen ponnit, joilta luonnonlasku on riittävä, ovat kuivuneet pohjia myöten ja metsittyneet.

Tällä tavalla on syntynyt ponnialueilla nykyisin vallitseva tilanne. Kuivien ja märkien vuosien aiheuttamaa veden vaihtumista lukuun ottamatta ponnien vesi on ykkös- ja kakkosalueilla ollut liikkumatonta.

Polttoturpeen nostoa edeltäviin töihin kuului kuivatuskenttien kunnostaminen, missä käytettiin salaojitusta. Monet näistä 50—60 vuotta vanhoista salaojista toimivat edelleen ja niiden vaikutuksesta ovat loput kuivatuskentät metsittyneet hyvin. Täydentävää metsäojitusta on tehty etenkin suoalueen laitamilla.

Ponnien tilan muuttuminen

Kukaan tuskin on Vaiviannevalla tehnyt

kasvistollisia muistiinpanoja, joilla sitovasti voitaisiin osoittaa, että edellä jo mainittu ponnien ”laihtuminen” on tosiasia. Tiedän, että monella muullakin Vaiviannevan kehitystä seuranneella on sama mielikuva kuin minulla, että ponnien kasvillisuus todella oli paljon rehevempää niin kauan kuin turpeen nosto jatkui ja vielä sen jälkeenkin. Muistan sellaiset vaateliaat ja silmiinpistävät kasvit kuin osmankäämin ja iirksen, joita nykyisin saa etsimällä etsiä, sekä isokokoiset saralajit. Vallitseviksi ovat tulleet laihojen soiden tunnusomaiset sara-, tupasvilla- ja vihvilälajit. Erikoinen ilmiö on ponneihin asettuneiden pajujen nyt yleisesti havaittava kuoleminen. Ponneissa näyttää olevan menossa voimakas pohjasta käsin tapahtuva umpeen kasvaminen.

Myös eläimistö ja nimenomaisesti vesilinnusto on muuttunut. Pesivien puolisukeltajasorsien lukumäärä on jyrkästi vähentynyt, sukeltajia on tullut tilalle. Lukuisat telkänpöntöt ovat kai vaikuttaneet asiaan, mutta viime aikoina telkkienkin määrä on selvästi vähentynyt ja moni pönttö jäänyt asukasta vaille. Oma lukunsa on suuri pesivien naurulokkien kolonia. Nämähan kuitenkin etsivät ravintonsa muualta.

On keskusteltu piisamin ja nyt viimeksi villiminkin tai hillerin vaikutuksesta. Onko liian runsas piisamikanta hävittänyt möheälehtiset kasvit? Vai onko niiden muista syistä johtuva häviäminen ollut syynä piisamikannankin todettuun vähenemiseen? Pikkupedotko ovat syypäitä tyhjiin telkänpesiin?

Omista muistiinpanoistani voin poimia muutamia lukuja. 24. 8. 1953 ammuin yksinäni iltalennolla 11 ja pari päivää myöhemmin 4 heinäisorsaa, muita tuskin näkyi. Iltalennolla 12. 9. 1957 saimme kahden vieraan kanssa 14 sorsaa, melkein kaikki heinäorsia. 14. 9. 1958 sittemmin ylijohtaja Suomus ja minä saimme kahdestaan 14 sorsaa, tällä kertaa jo osittain sukeltajia. 21. 8. 1959 oli metsästysyhdistyksen ajolahdin tuloksena 22 lintua, vielä 25. 8. 1962 30 lintua, nyt pääasiassa telkkiä.

Mitä myöhemmin on tapahtunut, siitä on Kyröskosken Metsästysyhdistyksen jäsenillä varsin karua kerrottavaa. Lyhyesti: Pesivä puolisukeltaja on harvinaisuus, sukeltajienkin kannat ovat supistuneet. Ensimmäisenä lupapäivänä pidettävän yhteisen jahdin saalis on jäänyt muutama lintuun. Jo syyskuun alkupäivinä ponnit ovat miltei tai aivan tyhjiä. Muuttotarvetkaan eivät juuri poikkea.

Tällaisen nurjan kehityksen taustana täytyy olla tosiasia, että ponnialue ei ole ainoastaan menettänyt vetovoimaansa, vaan ehkä muuttunut suorastaan vastenmieliseksi vesilinnuille.

On otaksuttava, että tämä johtuu ponnien kasvillisuuden muuttumisesta karuksi ja lajiköyhäksi, ja että tämä vuorostaan johtuu ponnien seisovan veden laadusta. Ponnien vesi olisi saatava vaihtumaan ja siihen lienee pumppauksen uudelleen aloittaminen ainoa ulottuvilla oleva keino. Veden laadun parantaminen jo yksinäänkin ehkä riittäisi tekemään ponnit mieluusammiksi linnuille.

Pohjalla oleva mineraalimaa on huomion arvoinen tekijä. Turvehan on aina sitä enemmän mutautunut, kuta syvemmälle suossa mennään, ja niinmuodoin myös polttoturpeeksi paremmin soveltuvaa. Myös nosto on sitä taloudellisempaa kuta paksumpi turvekerros on kaivettavana. Näistä syistä pyritään turve ottamaan pohjia myöten talteen. Tämän on tarvinnut merkitä sitä, että pohjalla olevaa mineraalimaata on kaivuun yhteydessä rikottu ja pöyhitty, ja että ravinteiden liukeneminen ponneissa olevaan veteen täten on tehostunut. Näin tapahtui niin kauan kuin turvetta kaivettiin. Ponnien eräänä saneerauskeinona voisi siis nyt olla pohjamaana olevan hiesusaven tavalla tai toisella tapahtuva pöyhiminen.

On syytä palauttaa mieleen, että vähänkään syväturpeisten suomaiden viljelyyn ottoa ei menneinä aikoina juuri ajateltukaan, jollei maanparannusaineeksi ollut pintaan levitettävissä sopivaa "peitemaata", kernaimmin savea. On tunnettua, että viljellessä nykyisin syväturpeisia suomaita pelkästään kauppalannoitiden varassa, saatetaan kohdata vakavia kasvuhäiriöitä.

Ponnialueiden kaloista vielä muutama sana. Vaivianjärvestä tiedetään luonnostaan olleen vain ahventa ja haukea. Nämä ovat järvestä epäilemättä levinneet ykkösalueen ponneihin. Kakkosalue on voinut saada luonnonkalansa vähäiseen Palojokeen laskevan ojan kautta. Molempiin alueisiin on istutettu ruutanoita v. 1953 ja mateita v. 1958. Kalakanta on muodostunut runsaaksi, mutta yksilöt eivät ole suuria. Nykyisin ruutanoita on todella paljon, mutta haukija varsinkin ahvenkantojen sanotaan taantuneen. Mateita ei ole saatu. Ponneissa ja Vaivianjärvestä on vettä niin syvälti, ettei pohjia myöten jäätymistä tiedetä esiintyneen. Kaloja ei liioin liene kuollut happikadon takia.

Mitä olisi tehtävä?

Vaiviannevan ponnialueen tulevaisuudesta on käyty monta keskustelua. On puhuttu ponnien täydellisestä kuivattamisesta viljelys- tai metsämaaksi. Mihinkään vakavaan hankkeeseen ei tässä mielessä kuitenkaan ole ryhdytty, mikä osaltaan johtunee huonoista laskusuhteista. Jäljellä olevien turvevarojen mahdollinen käyttöönotto lienee myös liikkunut alueen omistajan mielessä.

Näissä oloissa on ponnien kohtalo yhä enemmän siirtynyt niiden varaan, jota alue kiinnostaa omalaatuisena kasvillisuuden ja eläinkunnan maailmana. On kysytty, löytyisikö keinoja alueen palauttamiseksi sen aikaisempaan rikkauteen tai ainakin taantumisen pysäyttämiseen. Mahdollisina toimenpiteinä on mainittu vedenpinnan säännöstely, jota jossakin määrin on kokeiltukin rakentamalla kakkosalueelle säännöstelypato. Edelleen on puhuttu ilmastoinnista ja kalkin tai yleensä kemikaalien käytöstä. Lopulta on päädytty seuraavaan ohjelmaan, joka kokeilun alkuvaiheessa olisi suhteellisen halvalla toteutettavissa:

1. Ensimmäisenä tavoitteena on ponnien veden laadun parantaminen. Tätä varten otetaan uudelleen käyttöön ponnien tyhjentäminen pumppaamalla. Pohjankaan suunnalta tulevat lähdevedet ohjataan mahdollisimman tarkoin ponneihin.
2. Ravinteiden liukenemisen edistämiseksi kokeillaan pohjamaan nostoa tai pöyhimistä.
3. Koekentäksi valitaan kakkosalue, joka on tarkoitukseen sopivan kokoinen ja jonka pumppaus on verraten helposti toteutettavissa.
4. Ykkösalue on valmis vertausalue, siihen ei kohdisteta toimenpiteitä ainakaan tässä vaiheessa.
5. Tapahtuvia muutoksia seurataan kaikkiin kysymykseen tuleviin aihepiireihin kohdistuvin havainnoin. Ohjelman täydentäminen ja jatkaminen kasvaneen esiin näistä havainnoista.

Tällaisesta ohjelmasta ja varsinkaan sen mahdollisesta jatkosta Kyröskosken Metsätyöyhdistys tuskin selviää yksin. Mielenkiintoa hanketta kohtaan on Riista- ja Kalataloudellinen Tutkimuslaitos kyllä osoittanut, ja myös riistanhoidon edistämiseen varatuista määrärahoista ehkä jotakin on saatavissa. Tämänluontoisesta kokeilusta ei kuitenkaan saada tuloksia yhdessä eikä kahdessa vuodessa, vaan hankkeen jatkuvuus on turvattava pitemmäksi ajaksi.